

Marjo Vattulainen

Flex Ensemble -sovituksen tekeminen

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Musiikkipedagogi AMK

Musiikkipedagogi

Opinnäytetyö

8.5.2015

Tekijä(t) Otsikko Sivumäärä Aika	Marjo Vattulainen Flex Ensemble -sovituksen tekeminen 14 sivua + 5 liitettä 8.5.2015
Tutkinto	Musiikkipedagogi (AMK)
Koulutusohjelma	Musiikin koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Musiikkipedagogin suuntautumisvaihtoehto
Ohjaaja(t)	MuT Kai Lindberg MuM Marko Puro
<p>Opinnäytetyön tavoitteena oli perehtyä Flex Ensemble -sovituksen tekemiseen. Opinnäytetyö sisältä kirjallisen osan sekä neljä sovitusta, joissa on otettu huomioon Flex Ensemble -sovittamisen erityispiirteet.</p> <p>Työssä kerrotaan, mitä tarkoitetaan puhuttaessa Flex Ensemble -sanasta käsitteenä, sekä mitä täytyy ottaa huomioon sovitettaessa vaihtelevalle kokoonpanolle. Työ avaa myös sovittamisen käsitettä.</p> <p>Opinnäytetyö on suoraan yhdistettävissä työelämäni. Työnkuvaani Keski-Karjalan musiikkiopistossa on jo vuosia kuulunut vaihtelevien puhallinkokoonpanojen ohjaaminen. Näin ollen olen jatkuvasti tilanteessa, jossa on luotava oppilaille mielekästä soitettavaa ryhmän heterogeenisuudesta riippumatta. Halusin tutkia ja kehittää omaa taitoani tällä alueella.</p> <p>Sovittamisesta aineistoa löytyy melko mukavasti, mutta Flex Ensemble -sovittamisesta ei löydy mitään kirjoitettua niin sanottua ohjekirjaa. Niinpä tärkein työkalu ja aineisto minulla on ollut vaihteleville kokoonpanoille kirjoitetut valmiit sovitukset. Niitä tutkimalla olen saanut mallin omiin tässä opinnäytetyössä esitettäviin Flex Ensemble -mallin sovituksiin.</p>	
Avainsanat	Flex Ensemble, vaihteleva kokoonpano, puhallimet, puhallinsoittimet, sovittaminen, sovitukset, puhallinorkesteri

Author Title	Marjo Vattulainen Making Arrangements in the Flex Ensemble Style
Number of Pages Date	14 pages + 5 appendices 8 May 2015
Degree	Bachelor of Music
Degree Programme	Music
Specialisation option	Music Pedagogy
Supervisors	Kai Lindberg, DMus Marko Puro, MMus
<p>In this project, I have been studying how to make arrangements in the Flex Ensemble style. My work consist of a written introduction to arranging in general and Flex Ensemble arranging and four arrangements which were made by taking into consideration the special features of Flex Ensemble arranging.</p> <p>This work explains what Flex Ensemble means and what one should take into consideration while arranging for varied line-ups. The work also discusses the meaning of arranging music.</p> <p>I have been working at Certral Carelia Music Institute for over ten years now teaching the clarinet, saxophone and leading wind orchestras and wind ensembles. Every year I find myself in a situation where I have a children's or teenagers' ensemble with variable instrumentation and skill levels and I have to find a meaningful way to work with all of them. I wanted to investigate and learn more about how to arrange for a wide variety of wind ensembles.</p> <p>One can find plenty of literary sources about arranging, but nothing about how to arrange for a variable instrumentation. So the most important material I could investigate was the scores made for flexible ensembles. By investigating those, I got information and guidance on how to make my own arrangements for flexible ensembles.</p>	
Keywords	Flex Ensemble, flexible arrangement, arrangement, arranging, variable instrumentation, wind instrument, wind orchestra

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Mikä on Flex Ensemble -sovitus	2
3	Sovittaminen	5
4	Flex Ensemble -sovituksen erityiskysymyksiä	6
4.1	Oppilaiden tasot	6
4.2	Kappalevalinta	6
5	Sovitusten tekeminen	7
5.1	Alan Menken: Colours of the wind	8
5.2	David, Hoffman, Livingston: A dream is a wish your heart makes	9
5.3	P. Ohls: Hyvin hiljaa	10
5.4	A. Pulkkinen: Angry Birds	11
6	Pohdinta	12
	Lähteet	14
	Liitteet	
	Liite 1. Ohjeita materiaalin käyttäjille	
	Liite 2. A. Menken, arr. M. Vattulainen: Colours of the wind	
	Liite 3. David, Hoffman, Livingston, arr. M.Vattulainen: A dream is a wish your heart makes	
	Liite 4. P. Ohls, arr. M.Vattulainen; Hyvin Hiljaa	
	Liite 5. A. Pulkkinen, arr. M.Vattulainen: Angry Birds	

1 Johdanto

Olen työskennellyt päätoimisesti soitonopettajana reilut 10 vuotta. Aikaisemmat opetus- ja opiskelupaikkani olivat isohkoja yksiköitä, joissa toimi säännöllisesti eritasoisia puhallinorkestereita. Tällä hetkellä toimin Keski-Karjalan musiikkiopiston klarinetin- ja saksofoninsoiton opettajana. Lisäksi johdan puhallinorkesteria ja puhallinyhtyettä.

Keski-Karjalan musiikkiopisto toimii kahdeksan kunnan alueella ja opetuspisteet ovat pieniä. Käsissäni on tällä hetkellä yksi puhallinorkesteri sekä yhtye, jossa soittaa eri ikäisiä ja eri tasoisia soittajia. Yhtyeessä on yksi huilisti, kaksi klarinetistia, kaksi trumpetistia, bassoklarinetisti ja baritonitorven soittaja. Mielekästä puhallinorkesterimateriaalia löytyy nykyisin vaikka kuinka paljon, mutta jälkimmäisenä mainitulle kokoonpanolle huomattavasti vähemmän.

Muutama vuosi sitten olin tilanteessa, jossa minulla oli ensimmäistä kertaa ohjattavana heterogeeninen soittajisto, mutta ei minkäänlaista valmista materiaalia soitettavana. Kuitenkin ryhmä olisi saatava toimimaan ja kaikilla pitäisi olla mielekästä soitettavaa. Vielä muutama vuosi sitten en oikein löytänyt valmista materiaalia, vaan jouduin muokkaamaan partituureja melko paljon tai kirjoittamaan pianopartituurista uuden sovituksen. Onneksi nykyisin Flex Ensemble -materiaalia löytyy jo aika mukavasti.

Käytän Flex Ensemble -nimitystä sovituksista, jossa eri stemmat ovat soitettavissa eri vireisillä instrumenteilla. Sovitusten stemmojen tasot ovat myös vaihtelevat. Ajatuksena on, että kappaleen voi soittaa melkein millä puhallinkokoonpanolla tahansa ja miltei millä opiskelun tasolla tahansa. Ajattelin jo heti opiskeluni alussa, että nyt on hyvä tilaisuus opiskella itse Flex Ensemble -sovituksen tekemistä. Päätin tehdä opinnäytetyöni aiheesta ja olin hyvin iloinen, kun kuulin, että myös sovituksen opiskelu kuuluu opintosuunnitelmaani. Niinpä päätin ottaa härkää sarvista ja alkaa työhön.

Työni on tuotospainotteinen työ käsittäen kirjallisen osuuden ja neljä sovitusta. Työn kirjallisessa osuudessa luvussa 2 kerron mikä on Flex Ensemble -sovitus. Luvussa 3 puran sovituksen käsitettä, sekä luvussa 4 Flex Ensemble -sovitusten erityispiirteitä. Kirjoittamista eri puhallinsoittimille esittelen omien sovitusteni esittelemisen yhteydessä luvussa 5.

Lopuksi pohdin työni merkitystä sekä omaa oppimisprosessiani. Opinnäytetyöni tavoitteena on oppia sovittamaan tavalla, jota voi hyödyntää erilaisilla kokoonpanoilla ja taitotasolla. Oppilaan kannalta on tärkeää päästä soittoryhmään mukaan jo heti soittoharrastuksen alkumetreiltä. Soitettava materiaalin tulee olla sellaista, ettei kukaan turhau-
du eikä tylsisty - toisin sanoen sekä helppoa ja vaikeampaa materiaalia samassa sat-
sissa.

2 Mikä on Flex Ensemble -sovitus

Flex Ensemble nimityksenä kuvaa mielestäni hyvin millainen ja mikä Flex Ensemble sovitus on. Se joustaa monin eri tavoin. Se on sovitus vaihtelevalle kokoonpanolle. Stemmoista löytyvät eri viritystasot ja stemmat ovat soitettavissa kaiken vireisillä soittimilla, joita puhallinkokoonpanoissa tavanomaisimmin on. Sovitus ei ole riippuvainen yhden nimenomaisen soittimen mukanaolosta, vaan joku muu soitin voi soittaa saman stemman. Esimerkiksi ei ole pelkästään huilulla soitettavaa stemmaa, vaan on stemma in C, ja samasta stemmasta stemma in B^b, ja stemma in E^b ja stemma in F. Täytyy tietenkin huomioida myös soittimien erilaisuudet ja äänialat sekä soittimien erilainen hallinta.

Itse aloin käyttää Flex Ensemble sanaa yleisilmaisuna vaihtelevien kokoonpanojen sovituksille, kun löysin musiikkikaupasta Brass Wind Publications-kustantamon Flex Ensemble partituurisarjan. Flex Ensemble -nimitys tuntui kiteyttävän asian ytimekkäästi. Tämän sarjan sovituksia olen käyttänyt omassa työssäni yhtyeen johtajana ja olen myös ottanut niistä mallia opinnäytetyöhöni.

Englantilaisessa Flex Ensemble sarjassa on sovitettu neljästä kuuteen kappaletta myytävään kokonaisuuteen, joka sisältää partituurin ja stemmat. Esimerkkinä käytän John Hammondsin sovittamia kappaleita Blow this for a Lark -nimisessä kokonaisuudessa. Partituurin kannesta löytyy nuotiston koostumus ja yleensä materiaalista on luettavissa myös niin sanotut käyttöohjeet.

Suomalaista vastaavaa sarjaa edustaa Blosarin kustantama Toimii-sarja. Sovituksia omista puhallinorkesterimateriaaleistaan sekä kansanlaulusovituksia Toimii-sarjaan on tehnyt mm. Esko Heikkinen, Markku Viitasaari ja Timo Forsström. Toimii-sarjasta kerrotaan Jukka Viitasaaren Beat-Marssin kannen takaosassa näin:

Nyt riittää viisi (5) soittajaa hauskaan puhallinorkesterityöskentelyyn ja samat sovitukset toimivat myös satapäisellä soittokunnalla. Modernisoimme Parantaisen runkokvartetti-idean ja yhdistimme sen kvintettipohjaiseen puhallinsovitustekniikkaan. Edelliseen lisäsimme 6:neksi stemmaksi lyömäsoittimet, sillä ovathan se olennainen osa nykyaikaisen puhallinorkesterin värikarttaa. (Toimii-sarja, J.Viitasaari: Beat-Marssi).

Vaihtelevien kokoonpanojen sovitusten sarjoja Flex Ensemble -sarjan ja Toimii sarjan lisäksi löytyy muun muassa seuraavat: Kaleidoscope, Showblow, Ensemble music ja Show serien.

Alla olevassa kuviossa on ote Flex Ensemble -sarjan osan Blow This for a Lark -kokonaisuuden Cruella de Vil-kappaleen partituurista. Siinä on näkyvissä viisi eri stemmaa sekä lyömäsoitinsoitus. Kuvan alla oleva luettelo näyttää kokonaisuudessaan millä kaikilla vireisillä instrumenteilla tiettyjä stemmoja voi soittaa. Part A on partituurin ensimmäinen rivi (ylin rivi), Part B toinen rivi, Part C kolmas rivi, Part D neljäs rivi ja Part E viides rivi.

The image shows a musical score for the piece 'Cruella de Vil' from the Flex Ensemble series. The score is written for five parts (A-E) and percussion. The time signature is 4/4. The key signature has one flat (B-flat). The score shows the first three measures of the piece. Part A is the top staff, Part B is the second, Part C is the third, Part D is the fourth, and Part E is the fifth. The percussion section includes a Tambourine and a Drum Kit. The score shows the first three measures of the piece.

Kuvio 1. Partituurinäkymä John Hammondsin sovittaman Flex Ensemble -sarjan kappaleesta Cruella de Vil

Partituuri in C

Part A in C huilu,

Part A in C oboe,

Part A in B^b trumpetti/kornetti/klarineti,

Part B in C huilu,

Part B in B^b trumpetti/kornetti/klarineti,

Part B in E^b alttosaksofoni,

Part C in B^b trumpetti/kornetti/klarineti,

Part C in E^b tenoritorvi/alttosaksofoni,

Part C in F käyrätorvi,

Part D in B^b klarineti,

Part D in B^b (G-avaimella) pasuuna, baritonitorvi, tenorisaksofoni,

Part D (F-avaimella) pasuuna,

Part D in E^b tenoritorvi/alttosaksofonilla ylemmät nuotit,

Part D in F käyrätorvi,

Part E in B^b (G-avaimella) pasuuna, baritonitorvi, tenorisaksofoni ylemmät nuotit, bas-
soklarineti alemmat nuotit,

Part E in C (F-avaimella) pasuuna, fagotti, tuuba

Part E in E^b E^bbassolle.

Lyömäsoittimet

Editoija huomauttaa myös, että jotkut stemmat on tarpeen mukaan kirjoitettu oktaavia korkeammalle tai matalammalle. Tätä ei näy partituurissa vaan ainoastaan stemmois-
sa.

Usein Flex Ensemble -sarjan nuoteissa on myös kirjoitettuna helppo stemma G-
avaimella ja F-avaimella, jotta myös vasta-alkajat pääsevät yhtyeeseen heti mukaan.
Omiin sovituksiini lisään nämä helpot stemmat.

3 Sovittaminen

Sovitettaessa luodaan vanhasta jotain uutta. Syinä sovittamiselle voi olla esimerkiksi kappaleen yksinkertaistaminen vaikka pienten soittajien orkesterille tai kappaleen laajentaminen esimerkiksi tekemällä kansanlaulusta sovituksen isolle orkesterille. Kappaleen tyyliä voi muuttaa esimerkiksi marssista swingiin tai kappaleeseen voi halutessaan lisätä uusia elementtejä. Näitä ovat esimerkiksi alku-, loppu- ja välisoitot sekä sävellaji- en vaihdokset. (Brinkman)

Sovittaminen on kappaleen uudelleenmuotoilua soitettavaan muotoon niihin resursseihin pohjaten, joita on käytettävissä. Kokoonpano on kuitenkin eri kuin alkuperäinen. Tämä tarkoittaa, että sovittajalla on tiedossa kokoonpano, jolle hän haluaa jonkun kappaleen sovittaa soitettavaksi. Tällöin vastaan tulee seikkoja, joita on otettava huomioon. Sovittajan tulee tietää soittimisto, soittajien tasot ja kyvyt, jotta hän voi ottaa ne huomioon sovitusta tehdessään. Sovittaja työskentelee saadakseen aikaan jotakin uutta jo olemassa olevasta materiaalista.

Taiteellisuutta sovittamisessa tarvitaan pystyäkseen kuvittelemaan soivan lopputuloksen. Se vaatii luovuutta, musikaalisuutta, musiikillista kokemusta ja yksityiskohtien ymmärrystä. (Brinkman)

Sovittajan on välttämätöntä tietää eri soittimien äänialat ja niin sanotusti kuulla pääsääntä miltä mikäkin soitin kuulostaa miltäkin alueelta. Hyvä notaatio-ohjelma auttaa, mutta oman kokemuksen mukaan äänialat vain pitää opiskella ja osata. Onneksi yleensä voi kysyä neuvoa kollegoilta, jos ei ole varma, mikä on hyvä alue kirjoittaa jollekin soittimelle.

Soittimien soinnin balanssiin saaminen on myös joskus haasteellista riippuen kokoonpanosta. Vaskisoittimet esimerkiksi soivat niin paljon voimakkaammin kuin esimerkiksi huilu, että tämä on otettava huomioon sovitusta tehdessä. Esimerkkinä ohjaamassani yhtyeessä trumpetisteja on kaksi ja huilisteja tätä nykyä vain yksi. Lisäksi trumpetistit ovat alkeistasolla, joten heille tulee annettua sama stemma, jotta he voivat yhdessä samaa stemmaa soittaessaan saada tukea toisistaan. Tämä järjestely aiheuttaa joskus hieman epäbalanssia soinnin suhteen. Onneksi huilun voi kirjoittaa sen verran ylös, että melodia erottuu hyvin satsista. Joskus voi harkita myös piccolohuilun käyttöä hui-

lun sijaan, jos soittaja pystyy sitä soittamaan. Piccolon ääniala on sen verran korkea, että hieman matalammallekin kirjoitettu huilusatsi kuuluu tarvittaessa läpi.

Vie aikaa oppia ymmärtämään soittimien sointia yksin ja yhdessä. Kannattaa kuunnella musiikkia tietyllä korvalla ja ajatuksella, niin tämä aspekti alkaa avautua.

4 Flex Ensemble -sovituksen erityiskysymyksiä

4.1 Oppilaiden tasot

Yksi ohjaamani oppilasryhmä on hyvin heterogeeninen niin soittotasoltaan kuin iältään. Soittimisto on myös rajallinen ja muuttuu myös kesken lukuvuotta. Tällä hetkellä ryhmässä soittaa perustasolla 2 olevat klarinetisti ja trumpetisti, perustasolla 3 tason klarinetisti bassoklarinetissa ja huilisti, musiikkiopistotason klarinetisti ja yksi vasta alkanut trumpetisti ja yksi juuri soitintaan vaihtanut baritonitorven soittaja. Iältään oppilaat ovat 10-14 -vuotiaita.

Vaihteleva instrumenttivalikoima sekä oppilaiden erilaiset soiton osaamistasot aiheuttavat yhtyesoiton opettajalle paljon pähkinöitä purtavaksi, ellei ole käytettävissä Flex Ensemble -sovituksia. Kuten aiemmin luvussa 2 kerroin, sovitukset joustavat niin instrumenttivalikoiman kuin stemmojen tasojen suhteen. Jos vielä lisäksi sovituksessa on tarjolla helpot stemmat vasta-alkajalle, alkaa opettajan käsissä olla jo aikamoinen helmi. Kaikille löytyy taitotasolleen sopivaa ja mielekästä soitettavaa.

4.2 Kappalevalinta

Kappalevalinta oli haastava tehtävä. Ensin ajattelin sovittaa lastenlauluja, mutta lastenlaulut ovat aika lyhyitä ja ilman välisoittojen keksimistä liian pieniä teoksia. Halusin myös, että kappaleet tuntuisivat mielekkäiltä soittaa kaiken ikäisenä. Päätin kysellä ja kuunnella oppilaiden mielipiteitä ja toiveita. Tuloksena oli, että oppilaat haluavat soittaa elokuvamusiikkia, pelien tunnusmelodioita ja tuttuja melodioita. Tässä minun täytyy kuitenkin olla herkällä vaistolla mukana valintojen suhteen, sillä ryhmässäni on myös uskonnollisista perheistä tulevia soittajia, jotka eivät saa soittaa kaikenlaista musiikkia. Tähän astisessa ohjelmistossamme on klassisen musiikin lisäksi ollut myös musika-

lisävelmiä ja elokuvamusiikkiakin, joten rohkaistuini ottamaan omiksi sovittaviksi kappaleiksi ”Colours of the wind” *Pochahontas* -elokuvasta. Siihen päädyin, koska usein oppilaat haluavat yksityistunnilla soittaa sitä. Ajattelin, että yhtyeellä se voisi kuulostaa hyvältä. Lisäksi kuulin jousiyhtyeen soittavan sitä ja sain muokattavakseni jousiyhtyeelle tehdyn partituurin.

Toinen sovittettava kappaleeni on ”A dream is a wish your heart makes” *Tuhkimo* -elokuvasta. Se valikoitui mukaan erään oppilaani suorastaan säihkyvän riemun ansiosta saatuaan kappaleen läksyksi. Siinä ponnin sen kappaleen sovittamiseen Flex Ensemble mallin mukaan.

”Hyvin hiljaa” -kehtolaulu päättyi joukkoon ihan itsekkäistä syistä. Se on mielestäni yksi kauneimmista kehtolaulumaisista lastenlauluista ja sen soinnutus on myös mielestäni hyvä.

”Colours of the wind” ja ”A dream is a wish your heart makes” ovat balladeja. ”Hyvin hiljaa” on kehtolaulumainen kappale. Päätin ottaa kolmanneksi sovittavaksi ”Angry Birds” -teeman, jotta saisin edes yhden menevän kappaleen joukkoon. Tämä kappale käy myös soitinesittelykonserttien kappaleeksi vallan mainiosti, kun kaikki lapset tuntevat ”Angry Birds” -teeman melodian.

5 Sovitusten tekeminen

Omat sovitukseni sisältävät kuusi stemmaa. Sovitusten perusrungon muodostavat neljä ylintä stemmaa ja kaksi alinta ovat ns. helppoja stemmoja, jotta vasta-alkajatkin pääsisivät mukaan mahdollisimman pian soiton opiskelun alettua.

Ajatukseni oli tehdä sovituksia tätä opinnäytetyötä varten pelkästään melodian ja sointujen perusteella. Tulin kuitenkin siihen tulokseen, että olisi hyvä ehkä esitellä erilaisia työtapoja, miten voi Flex Ensemble sovituksen tehdä. Tässä opinnäytetyössä olen omien sovitusteni pohjalla käyttänyt jo olemassa olevia partituureja sekä pelkästään melodian ja soinnut käsittävää materiaalia. Alla esittelen miten tein omat sovitukseni ja mitkä olivat lähtöasetelmat alkaessani kutakin sovitusta tekemään.

5.1 Alan Menken: Colours of the wind

Ensimmäisenä syntyi Alan Menkenin Colours of the wind -kappale. Sovitin sen käyttäen hyväksi kollegani viulunsoitonopettaja Olli Hirvikankaan tekemää pohjaa. Ollin sovituksessa oli jousisto, piano ja lyömäsoittimet. Sovitin sen itse Flex Ensemble tarkoituksessa puhallinkokoonpanolle.

Tämä työtap, jossa on jonkinlainen partituuri jo olemassa, on minulle kaikista tutuin. Kun löydän tai kuulen jonkun kivan sovituksen jossakin, etsin sen käsiini. Sen jälkeen katson, miten se pitää sovittaa uudelleen, jotta se toimisi minun ohjaamallani yhtyeellä.

Tarkistan ensin missä sävellajissa kappale on. Onko se soitettavissa luontevasti myös puhallinsoittimilla? Jos sävellaji on esimerkiksi E-duuri, transponoin koko kappaleen eri sävellajiin, sillä esim. E^b-vireisellä saksofonilla on aina kolme ylennysmerkkiä enemmän kuin C-vireisellä huilulla. Alennusmerkkisistä sävellajeista tarvitsee harvoin transponoida. Alennusmerkkiset sopivat paremmin myös vaskisoittimille, jotka ovat useimmiten joko B^b-vireisiä tai E^b-vireisiä.

Seuraavaksi katson millaisella äänialueella liikutaan. Mietin mikä stemma ja millaiset kulut millekin instrumenteille sopii. Usein ensimmäisen huilun soittamaa stemmaa saa muokata alkuperäistä korkeammaksi, jotta se kuuluisi tarvittaessa selvästi. Toisen huilun stemman on syytä pysyä viivastolla koko ajan. Klarinetille on usein suhteellisen helppo kirjoittaa, koska sen äänialue on iso ja jo ensimmäisen perustason soittajat osaavat soittaa äänet melkein kolmen oktaavin alueelta. Helppoon stemmaan ei kannata klarinetille kirjoittaa rekisterinvaihdoskohtia liiaksi, koska sen alueen sujuvaksi harjoittaminen vie soittajalta aikaa. Saksofonille kirjoitettu (ei soiva) ääniala on hyvä olla n. f¹-d³. Se alue on saksofonilla kaikista mieluisinta ja hyvin soivaa aluetta. Trumpetin kanssa pitää olla myös tarkkana äänialueen suhteen. Vaskisoittimien äänenmuodostus on sen verran haastavaa, että he osaavat ensimmäisellä perustasolla ääniä huomattavasti vähemmän kuin esimerkiksi klarinetistit. Luontevaa on käyttää ensimmäisen oktaavialueen ääniä.

Sitten päätän kappaleen rakenteen. Onko se samanlainen kuin käsissäni olevat sovitukset siit, vai muokkaanko sitäkin? Lisääkö esimerkiksi alkusoiton, välisoiton? Jätänkö jotain pois?

Valmiin partituurin ollessa käsissä, täytyy tehdä myös sointuanalyysi, jotta tietää mitä alkuperäisessä sovituksessa on käytetty ja haluaako itse muuttaa tai elävöittää sointusatsia.

”Colours of the wind” -kappaleen kokoonpanossa oli alun perin kolmeääninen viulusatsi, sello, kontrabasso, piano ja triangeli. Jätin omasta sovituksistani pianon ja triangelin kokonaan pois. Muokkasin stemmoja sopivammiksi puhallinsoittimille vaihtamalla oktaavialoja sekä muokkaamalla sävelkulkuja puhallinsoittimille sopiviksi. Rakennetta muutin hiukan jättämällä pianolle kirjoitetun alkusoiton kokonaan kirjoittamatta uudelleen. Sävellaji pysyi samana. Alkuperäisessä sovituksessa oli hieman tarkennettavaa soinnutuksen osalta, koska joitakin ääniä soinnuissa oli kaksinnettu tai jopa kolminnettu. Esimerkiksi soinnussa saattoi olla kolme pohjasäveltä ja yksi terssi. Muutin soinnusta käyttäen soinnun kaikkia säveliä. Näin sointusatsista saadaan elävämpää, täyteläisempää ja samalla kevyempää.

Oikeastaan kaikissa tähän opinnäytetyöhön sovittamissani kappaleissa haastellisimpana koin neljännen stemman ja kuudennen stemman tekemisen ja niiden yhteyden. Periaatteessa kuudes stemma on helpotettu versio neljännestä stemmasta. Ongelmaksi muodostui liian jyhkeä basson sointi molempien stemmojen ollessa mahdollisesti soitettuna, sekä samojen äänten liiallinen kaksintaminen tai kolmintaminen. Osaksi koin, etten voi kovinkaan paljon tehdä, jotta kappale olisi soitettavissa pelkästään neljälläkin äänellä, jolloin neljäs stemma toimii bassolinjana. Ratkaisuna ongelmaan pyrin kuitenkin elävöittämään neljättä stemmaa enemmän, jolloin saadaan vaihtelua bassolinjojen kulkuun sekä elävämpää sointia kautta linjan.

5.2 David, Hoffman, Livingston: A dream is a wish your heart makes

Toisena sovituksena tein ”A dream is a wish your heart makes” -kappaleen.

Tässä kappaleessa lähtökohtana oli soolostemma ja soinnut. Koin tämän työtavan huomattavasti työläämmäksi kuin edellä esittelemäni tavan. Aluksi tuntui, että seinä tulee vastaan heti. Yhtään hyvää ideaa tai väliäänien melodiakulkua ei tullut mieleen. Osaksi syynä on oma kriittisyys ja vaatimustaso. Haluan tehdä hyvää ja parasta. Ongelma vain on se, etten ikinä ole tällaista tehnyt. Nyt vain täytyi nöyrytyä ja laskea omaa rimaa, jotta pääsi edes alkua pitemmälle. Harjoitus tekee mestarin tässäkin hommassa.

Päätin, että alan vain tehdä, kuuntelen ja muokkaan samalla. Pääasia on, että jotain syntyy.

Melodia jäi tässä sovituksessa ykkösstemman soittajalle kokonaan ja muut säestävät ja kommentoivat silloin tällöin. Aluksi vähän harmitti tällainen rakenne, mutta sitten ajattelin, että tässähän on hieno soolonumero säestyksen kera jollekin soittajalle. Hyvää solistikokemusta on siis luvassa jollekin nuorelle muusikonalulle!

Koin haastavaksi saada aikaan mielekästä väliääni- ja bassolinjaa. Työstä tuli aika perussatsi, ei mitään erikoista. Äänenkuljetuksellisesti sovitus on vähäeleistä, mutta varmaan ihan mukavasti ja suhteellisen helposti soitettavaa.

5.3 P. Ohls: Hyvin hiljaa

”Hyvin hiljaa” -kappaleen sovitus alkoi soida päässäni hienosti. Keksin mielestäni hienoja melodiakulkuja ja obligatoja. Ongelmaksi muodostui se, etten osannutkaan istuttaa niitä hienoja obligatoja ja melodiakulkuja itse kappaleeseen. Alun perin alkusoittoon oli kirjoitettu melodia toiseen stemmaan, mutta loppujen lopuksi alkusoitosta tulikin koraalimainen säkeistö. Keksimäni alkusoiton melodia ei ollut kovin onnistunut eikä siihen saanut mukavan kuuloista soinnutusta aikaan. Hyvän melodian keksiminen tai luominen ei ole ihan itsestäänselvyys. Rauhallisemmin sykkivä koraalimainen alku tuntui kuitenkin loppujen lopuksi istuvan paremmin tähän kontekstiin. Siitä saa tuntumaa jo kappaleen luonteenomaiseen rauhallisuuteen, kehtolaulun omainen lastenlaulu kun on.

Varsinaisen kappaleen ensimmäisen säkeistön melodian kulun laitoin ensimmäiseen stemmaan ja toiseen stemmaan laadin obligaton. Jouduin hieman muokkaamaan alkuperäistä keksimääni obligatoääntä melodiaan ja soinnutukseen paremmin sopivaksi. Muuten sointusatsi on aika perinteistä ja harmonista.

Välisoittoon kehitin piristävän staccatokolmisointusatsin ensimmäiseen stemmaan. Muut stemmat jatkavat kuten ensimmäisen varsinaisen säkeistön kohdalla.

Mietin aina välillä miten saisin basson stemmaan muutakin kuin sointujen ääniä. Tässä kappaleessa sopi hyvin melodian sijoittaminen alimpiin stemmoihin. Niinpä laitoin toisen varsinaisen säkeistön soitettavaksi neljännellä stemmalla. Vahvistin neljättä stemmaa kolmosen stemmalla. Joskus nimittäin sattuu niin, että muut soittajat jyräävät bas-

son, varsinkin jos sattuu olemaan hiljaisemmin soittava bassoklarinetisti tms. neljännessä stemmassa.

5.4 A. Pulkkinen: Angry Birds

Soitimme muutama vuosi sitten puhallinopettajakokoonpanolla Angry Birds -teemoista tehdyn sovituksen soitinesittelykonsertissa. Soittimisto oli huilu, klarinetti, käyrätorvi, trumpetti, pasuuna ja tuuba. Sovittajaa ei nuotissa mainita. Olen usein suunnitellut tekeväni siitä oppilaille sopivan version, mutta en ole saanut aikaiseksi. Nyt kappale pälkähti päähäni, kun mietin mitä kappaleita haluaisin sovittaa tätä työtäni varten.

Aluksi analysoin kappaleen soinnut. Sitten lähdin vain miettimään mitkä melodiakulut sopisivat millekin stemmoille. Halusin, että kaikilla stemmoilla olisi jotakin melodista soitettavaa, mutta myös niin, että stemmat ikään kuin helpottuisivat, mitä matalampiin soittimiin ja stemmoihin mennään. Jos ajattelee kolmosstemmaa ja vaikkapa esimerkiksi sitä soittavaa käyrätorven soittajaa, hänelle eivät sovi samanlaiset kuviot kuin esimerkiksi ykkös- ja kakkosstemmaa todennäköisesti soittavalle huilistille tai klarinetistille.

Helpotin myös rytmejä vähän. Takapotkurytmeissä oli myös kuudestoistaosatakapotkuja, jotka helpotin kahdeksasosatakapotkuiksi. Osumatarkkuus paranee huomattavasti oppilassoittajien ollessa kyseessä.

Helppo diskanttiavainstemmassa on lähinnä pelkästään takapotkuja. Kyseessä on ihan oma stemmansa, mutta sovitus toimii myös ilman sitä.

Helppo bassoavainstemma myötäilee neljättä ja kolmatta stemmaa. Olen helpottanut rytmejä, eikä melodista linjaa tässä stemmassa ole. Sovitus toimii myös ilman tätä stemmaa.

6 Pohdinta

Mielekäs stemma on tärkeä osa yhtyesoiton opiskelua. Kaikki saavat soittaa oman ta-soista stemmaa ja lopputulos kuulostaa hyvältä. Jokainen soittaja saa kokea olevansa tärkeä osa orkesteria/yhtyettä ja kokee antavansa oman arvokkaan panoksena yhtyeen sointiin. Kukaan ei koe olevansa huono. Pitemmällä olevat antavat omalla soitollaan esimerkkiä ja motivaatiota nuoremmille ja vasta-alkajille ja vasta-alkajatkin kokevat saavansa soittaa jotain hienoja kappaleita vaikkakin soittavat vain muutamaa ääntä. Mielestäni hyvä yhtyesoiton oppi on myös se, kun huomaa, että vaikka oma stemma on yksinkertainen, niin se on ihan yhtä tärkeä kuin ns. solistinen stemmakin. Samoin pitemmällä olevat huomaavat, että harmoninen pohja tarvitaan, jotta se oma soolokohta kuulostaa hyvältä. Yhdessä on siis parempi kuin yksin.

Työni alkoi tekemisellä Tein ensimmäisen sovituksen ja vasta sitten aloin etsiä lähde-materiaalia. Lähteitä löytyi lähinnä sovittamisesta, mutta vaihteleville kokoonpanoille sovittamisesta ei löytynyt mitään. Kari Karjalaisen kirjoittamasta Sovittaminen -kirjasta sain arvokasta tietoa esimerkiksi eri soittimille sopivista äänialoista, jotka auttoivat muun muassa stemmojen sijoitteluissa. Sovitusten kulku on lähinnä omien kokemuk-sieni ja mietinnän tulosta.

Mielestäni työni lopputulos ihan kelvollinen. Sovitukset, jotka tähän työhön tein, ovat perussovituksia, mutta pidän ensiarvoisen tärkeänä sitä, että olen saanut perehtyä ai-heeseen kunnolla. Olen myös löytänyt syitä aikaisemmin tekemieni sovitusten prob-leemakohtiin. Tietoa sovittamisesta ja käytännön kokemusta Flex Ensemble -sovittamisesta on nyt paljon enemmän kuin ennen tätä työtä.

Pieneksi hankaluudeksi koin lähdemateriaalin vähyden koskien nimenomaan Flex Ensemble-sovittamista. Olisin kaivannut konkreettisempia välineitä esimerkiksi mitä pitää erityisesti ottaa huomioon sovitettaessa vaihtelevalle kokoonpanolle. Nyt se jäi ihan oman kokemuksen ja miettimisen varaan. Onneksi minulla oli jo käytännön koke-musta aiheesta ja tiesin, minkälaisia ongelmia vastaan tulee.

Sinällään tavoitteeni tämän työn kohdalla on toteutunut. Sovittajana olisin halunnut kehittyä isomman harppauksen, kun mitä nyt koen kehittyneeni, mutta sovittamista ja sen opiskelua vain täytyy nyt jatkaa. Kehitystä kuitenkin tapahtui ja tapahtuu koko ajan. Täytyy myös ymmärtää, ettei mestariksi kasveta yhdessä yössä.

Ammatillinen osaamiseni on yhtye- ja orkesterinjohtajana tämän työn ansiosta kasvanut. Esimerkiksi luen muiden tekemien kappaleiden partituureja hieman syvemmin kuin ennen. Nimenomaan partituurista sovituksen kannalta huomaa paljon paremmin erilaisia melodia- ja obligatokulkuja, sekä harmonioita. Olen myös alkanut kuunnella kappaleita eri tavalla, kun ymmärrän sovittamisen aspektia paremmin.

Työni Keski-karjalan musiikkiopistossa jatkuu ennallaan ja vaihtelevia kokoonpanoja riittää tulevaisuudessakin. Olen saanut valtavasti pääomaa jatkaa sovitus- ja tekemisen parissa myös jatkossa.

Toivon työlläni olevan merkitystä itseni kanssa samojen ongelmien kanssa painiville kollegoilleni, eli heille, joilla on vaihtelevia kokoonpanoja ohjattavanaan. Lisäksi näen, että musiikkipedagogeiksi opiskeleville on hyötyä työssäni. Varmasti osa heistäkin tulee työskentelemään pienemmillä paikkakunnilla, joissa oppilasaines on hyvin vaihtelevaa, mutta yhteismusisointi kuitenkin erittäin tärkeää. Haluaisin myös omalla esimerkilläni rohkaista kaikkia opiskelemaan sovittamista omaehtoisesti, kursseilla tai jossakin oppilaitoksessa ja rohkaisevan itsensä ja alkaa vain tehdä sovituksia. Erään opettajani viisaita sanoja lainaten: ” Ei opi uimaan, jos ei mene veteen.” Sama pätee myös sovituksien tekemiseen.

Lähteet

Brinkman, D. How to Orchestrate and Arrange music 2009.

[forum.makemusic.com/attach.aspx/16594/How to Orchestrate and Arrange Music.pdf](http://forum.makemusic.com/attach.aspx/16594/How%20to%20Orchestrate%20and%20Arrange%20Music.pdf) (luettu 30.1.2015).

Cavacas, J. Music arranging and Orchestration. Google-books (luettu 30.1.2015).

Hammonds, J. (arranger). Blow this for a Lark. Brass Wind Publication (Flex Ensemble).

Johansson, J. Here Comes Pippi Longstocking. Muzika (Ensemble Music).

Kahn, G. Schwandt, W. Andre, F. Dream a little dream of me. Warner/Chappell Music (Showblow).

Karjalainen, K. Sovittaminen; johdatus ammattimaiseen sovittamiseen, soitintamiseen ja orkestraatioon 2014. Kari Karjalainen Music 2014.

Miller, R. King of the Road. Warner/Chappell Music (Showblow).

Norman, M. James Bond theme. Chester Music (Kaleidoscope).

Rodgers, R. Hammerstein, O. The sound of Music. Muzika (Ensemble Music).

Thomas, P. tamingthesaxophone.com/composition. (luettu 30.1.2015).

Ramin, S. Velona, A. Music to watch girls by. Warner/Chappell Music (Showblow).

Viitasaari, J. Beat-marssi, Toimii-sarja, Blosari

Ohjeita materiaalin käyttäjille

A. Menken: Colours of the Wind

David, Hoffman, Livingston: A dream is a wish your heart makes

P. Ohls: Hyvin hiljaa

A. Pulkkinen: Angry Birds

Tässä sovituksessa on otettu huomioon vaihtelevan kokoonpanon tarpeet. Niinpä se on soitettavissa miltei millä puhallinkokoonpanolla tahansa. Seuraavassa luettelossa on osoitettu millä kaikilla instrumenteilla stemmat voidaan soittaa. Valmiissa materiaalissa on luonnollisesti transponoidut ja soittimien äänialoille sovitettut stemmat mukana.

Stemma 1 in C, huilu, oboe
 in B^b, klarinetti/trumpetti
 in E^b, alttosaksofoni

Stemma 2 in C, huilu, oboe
 in B^b, klarinetti/trumpetti
 in E^b, alttosaksofoni

Stemma 3 in B^b, klarinetti/trumpetti
 in E^b, alttosaksofoni/tenoritorvi
 in F, käyrätorvi

Stemma 4 in B^b, klarinetti/bassoklarinetti
 In B^b, baritonitorvi/pasuuna/tenorisaksofoni (g-avain)
 In C, fagotti/pasuuna/tuuba (f-avain)

Stemma 5 helppo stemma (g-avain) in C, in B^b, in E^b

Stemma 6 helppo stemma (f-avain), in C, in B^b, in E^b

A. Menken: Colours of the wind

Colours of the wind

A. Menken / arr. M. Vattulainen

1. *pp*

2. *pp*

3. *p*

4. *mp*

5. *pp*

6. *p*

9. *mf*

10. *mp*

17. *f*

18. *f*

19. *f*

20. *f*

21. *f*

22. *f*

23. *f*

24. *f*

24 D

Measures 24-31 of the musical score. The score is for six staves (1-6). Measures 24-31 are marked with a box labeled 'D'. The music features complex rhythmic patterns, including sixteenth and thirty-second notes, and rests. A dynamic marking 'p' (piano) is present in measure 31.

32 E

Measures 32-39 of the musical score. The score is for six staves (1-6). Measures 32-39 are marked with a box labeled 'E'. The music continues with complex rhythmic patterns and rests. A first ending bracket is shown over measures 32-33, leading to a second ending bracket over measures 34-35.

40 F *rit.* *a tempo*

Measures 40-47 of the musical score. The score is for six staves (1-6). Measures 40-47 are marked with a box labeled 'F'. The music begins with a 'rit.' (ritardando) marking and transitions to 'a tempo'. The music features complex rhythmic patterns, including sixteenth and thirty-second notes, and rests. Dynamic markings 'ff' (fortissimo) are present in measures 41, 42, 43, 44, 45, 46, and 47.

47 3

1 2 3 4 5 6

G

55

1 2 3 4 5 6

Detailed description: This is a musical score for a 6-part setting, likely for voices or instruments. It consists of two systems of staves. The first system contains measures 47 through 54, and the second system contains measures 55 through 58. Each system has six staves, numbered 1 to 6. The music is written in a key with one flat (B-flat) and a common time signature. The notation includes various note values, rests, and dynamic markings. A specific measure in the second system is marked with a 'G' in a box. The score concludes with a double bar line at the end of measure 58.

David, Hoffman, Livingston: A dream is a wish your heart makes

A dream is a wish your heart makes

David, Hoffman, Livingston, arr .M.Vattulainen

Chord progression: Cm F7 Bb Bb A F7

Tempo: Moderato

Dynamic markings: mp, p, mf

Rehearsal mark A is placed over the Bb chord in the first system.

2 13 Cm **B** G7 Cm C7 F7

1

2 *mp*

3 *mp*

4 *mf*

5 *mf*

6 *mf*

19 Bb **C** F7 Bb

1 *mp*

2 *p*

3 *p*

4 *mp*

5 *p*

6 *mp*

31

B \flat Gm Cm **E** F 7 B \flat

1 *mf* *mp* *p*

2 *mf* *mp* *p*

3 *mf* *mp* *p*

4 *mf* *mp* *p*

5 *mf* *mp* *p*

6 *mf* *mp* *p*

P. Ohls; Hyvin hiljaa

Hyvin hiljaa

Petter Ohls

The musical score is arranged in two systems, each with six staves. The first system (measures 1-7) features four vocal staves (1-4) and two piano staves (5-6). Staves 1-4 are marked with a piano (*p*) dynamic. The piano part (staves 5-6) is marked with a pianissimo (*pp*) dynamic. The second system (measures 8-12) features the same four vocal staves (1-4) and two piano staves (5-6). The vocal parts in the second system are marked with a mezzo-piano (*mp*) dynamic. The piano part (staves 5-6) continues with a similar accompaniment. The score is written in a key with one sharp (F#) and a 4/4 time signature.

2

13

1

2

3

4

5

6

mf

mp

mp

mp

mp

18

1

2

3

4

5

6

22 3

1 2 3 4 5 6

mp *mp* *mf* *mf* *mp* *mp*

This musical system contains measures 22 through 25. It features six staves. Staves 1 and 2 are in treble clef, while staves 3 through 6 are in bass clef. Measure 22 has a first ending bracket over staves 1 and 2. Measure 23 has a first ending bracket over staves 1 and 2. Measure 24 has a first ending bracket over staves 1 and 2. Measure 25 has a first ending bracket over staves 1 and 2. Dynamics include *mp* (mezzo-piano) and *mf* (mezzo-forte).

27

1 2 3 4 5 6

This musical system contains measures 27 through 29. It features six staves. Staves 1 and 2 are in treble clef, while staves 3 through 6 are in bass clef. Measure 27 has a first ending bracket over staves 1 and 2. Measure 28 has a first ending bracket over staves 1 and 2. Measure 29 has a first ending bracket over staves 1 and 2.

4

30

1

2

3

4

5

6

A. Pulkkinen: Angry Birds

Angry Birds

A. Pulkkinen, arr. M. Vattulainen

Allegro

1

2

3

4

5

6

4

1

2

3

4

5

6

2

7

1

2

3

4

5

6

Detailed description: This block contains the first system of a musical score, measures 2 through 7. It features six staves, numbered 1 to 6 on the left. The key signature is one sharp (F#). Staff 1 (treble clef) has a '7' above the first measure. Staff 2 (treble clef) contains sixteenth-note patterns. Staff 3 (treble clef) contains eighth-note patterns. Staff 4 (treble clef) contains quarter-note patterns. Staff 5 (treble clef) contains eighth-note patterns. Staff 6 (bass clef) contains quarter-note patterns. The music is divided into three measures by vertical bar lines.

10

1

2

3

4

5

6

Detailed description: This block contains the second system of a musical score, measures 10 through 13. It features six staves, numbered 1 to 6 on the left. The key signature is one sharp (F#). Staff 1 (treble clef) has a '10' above the first measure. Staff 2 (treble clef) contains sixteenth-note patterns. Staff 3 (treble clef) contains eighth-note patterns. Staff 4 (treble clef) contains quarter-note patterns. Staff 5 (treble clef) contains eighth-note patterns. Staff 6 (bass clef) contains quarter-note patterns. The music is divided into four measures by vertical bar lines.

14 3

Musical score for measures 14-17. The score is written for six staves (1-6) in treble and bass clefs. The key signature is one sharp (F#). The time signature is 3/4. The notation includes various rhythmic values such as eighth, sixteenth, and quarter notes, as well as rests. The first staff (1) has a measure rest at the beginning of measure 14. The second staff (2) has a measure rest at the beginning of measure 14. The third staff (3) has a measure rest at the beginning of measure 14. The fourth staff (4) has a measure rest at the beginning of measure 14. The fifth staff (5) has a measure rest at the beginning of measure 14. The sixth staff (6) has a measure rest at the beginning of measure 14.

18

Musical score for measures 18-21. The score is written for six staves (1-6) in treble and bass clefs. The key signature is one sharp (F#). The time signature is 3/4. The notation includes various rhythmic values such as eighth, sixteenth, and quarter notes, as well as rests. The first staff (1) has a measure rest at the beginning of measure 18. The second staff (2) has a measure rest at the beginning of measure 18. The third staff (3) has a measure rest at the beginning of measure 18. The fourth staff (4) has a measure rest at the beginning of measure 18. The fifth staff (5) has a measure rest at the beginning of measure 18. The sixth staff (6) has a measure rest at the beginning of measure 18.

4

22

1

2

3

4

5

6

This musical system contains measures 22, 23, and 24. It features six staves. Staves 1, 3, and 5 are in treble clef with a key signature of one sharp (F#). Staves 2, 4, and 6 are in bass clef with a key signature of two sharps (F# and C#). The music consists of eighth and sixteenth notes, with some rests and beamed sixteenth notes in measures 23 and 24.

25

1

2

3

4

5

6

This musical system contains measures 25, 26, and 27. It features six staves with the same instrumentation and key signature as the previous system. The notation continues with eighth and sixteenth notes, maintaining the rhythmic pattern established in the preceding measures.

28 5

This system contains measures 28 through 31. It features six staves. Staves 1-4 are in treble clef with a key signature of one sharp (F#). Staff 5 is in treble clef, and staff 6 is in bass clef, both with a key signature of one sharp. The music includes various rhythmic patterns such as eighth and sixteenth notes, rests, and a repeat sign at the end of measure 31.

32

This system contains measures 32 through 35. It features six staves. Staves 1-4 are in treble clef with a key signature of one sharp (F#). Staff 5 is in treble clef, and staff 6 is in bass clef, both with a key signature of one sharp. The music includes various rhythmic patterns such as eighth and sixteenth notes, rests, and a repeat sign at the end of measure 35.

6

35

This system contains measures 35, 36, and 37. It features six staves. Staves 1, 3, and 5 are in treble clef; staves 2, 4, and 6 are in bass clef. The key signature has two flats. The music consists of eighth and sixteenth notes, with some rests. Measure 35 starts with a treble staff and continues down to a bass staff. Measure 36 continues the pattern. Measure 37 ends with a final note in the bass staff.

38

This system contains measures 38, 39, and 40. It features six staves. Staves 1, 3, and 5 are in treble clef; staves 2, 4, and 6 are in bass clef. The key signature has two flats. The music continues with eighth and sixteenth notes. Measure 38 starts with a treble staff and continues down to a bass staff. Measure 39 continues the pattern. Measure 40 ends with a final note in the bass staff.

41

7

This system contains measures 41, 42, and 43. It features six staves. Staves 1-4 are in treble clef, and staff 6 is in bass clef. The music is in 3/4 time. Measure 41 shows a complex melodic line in staff 1, with accompaniment in the other staves. Measure 42 continues the melodic development. Measure 43 shows a continuation of the patterns.

44

This system contains measures 44, 45, and 46. It features six staves. Staves 1-4 are in treble clef, and staff 6 is in bass clef. Measure 44 shows a continuation of the melodic line in staff 1. Measure 45 shows a more active melodic line in staff 1. Measure 46 shows a continuation of the patterns.

8

47

This system contains measures 47, 48, and 49. It features six staves. Staves 1, 3, and 5 are in treble clef; staves 2, 4, and 6 are in bass clef. The key signature has one flat. The music consists of eighth and sixteenth notes, with some rests. Measure 47 starts with a treble staff rest and a bass staff eighth note. Measure 48 has a treble staff eighth note and a bass staff eighth note. Measure 49 has a treble staff eighth note and a bass staff eighth note.

50

This system contains measures 50, 51, and 52. It features six staves. Staves 1, 3, and 5 are in treble clef; staves 2, 4, and 6 are in bass clef. The key signature has one flat. The music continues with eighth and sixteenth notes. Measure 50 starts with a treble staff eighth note and a bass staff eighth note. Measure 51 has a treble staff eighth note and a bass staff eighth note. Measure 52 has a treble staff eighth note and a bass staff eighth note.

53 9

Musical score for measures 53-56. The score is for a six-part setting, numbered 1 through 6. The key signature has two flats (B-flat and E-flat). The time signature is 4/4. The notation includes various rhythmic values such as eighth, sixteenth, and thirty-second notes, as well as rests. The parts are arranged in a grand staff with three systems of two staves each.

57

Musical score for measures 57-60. The score continues the six-part setting from the previous system. The notation includes various rhythmic values such as eighth, sixteenth, and thirty-second notes, as well as rests. The parts are arranged in a grand staff with three systems of two staves each.

10

61

This system contains measures 61, 62, and 63. It consists of six staves, numbered 1 to 6 on the left. Staves 1, 2, and 3 are in treble clef, while staves 4, 5, and 6 are in bass clef. The music is written in a key with two flats (B-flat and E-flat). The notation includes various note values (quarter, eighth, and sixteenth notes), rests, and beams connecting notes. The system concludes with a double bar line at the end of measure 63.

64

This system contains measures 64 and 65. It consists of six staves, numbered 1 to 6 on the left. Staves 1, 2, and 3 are in treble clef, while staves 4, 5, and 6 are in bass clef. The music is written in a key with two flats (B-flat and E-flat). The notation includes various note values (quarter, eighth, and sixteenth notes), rests, and beams connecting notes. The system concludes with a double bar line at the end of measure 65.